

Pravni in kriminološki pogledi na sociopatske osebnosti

Dr. Peter Kobe, redni profesor za kazensko procesno pravo pri pravni fakulteti v Ljubljani

Članek je prirejen in dopolnjen po uvodnem referatu, ki ga je pisec imel na IV. posvetovanju o forenzični psihiatriji. Posvetovanje z mednarodno udeležbo je bilo v Zagrebu od 27.—29. 5. 1971.

I.

1. Za namen uvodne razlage o temi, ki je na dnevnem redu, ostane vsekakor temeljna podmena v ugotovitvi pravnega statusa sociopatskih osebnosti in o režimu, ki je zanje v rabi. Ta podmena je v tem, da se obravnavanje teh osebnosti v kazenskem pravu giblje večinoma v tradicionalnih mejah pravnih institutov prištevnosti, zmanjšane prištevnosti oziroma neprištevnosti in krivde. Če to uvodno misel nekoliko konkretiziramo, in sicer ne le iz zornega kota sedanjosti, temveč tudi razvojno, tedaj lahko rečemo naslednje:

Neprištevnost je v kazenskem pravu, ko je ta v okviru sekulariziranega kazenskega prava pod vplivom razvoja družbenih razmerij pa tudi idejnih tokov, tako racionalizma 18. stoletja in na njem temelječega utilitarizma kakor tudi klasične filozofije 19. stoletja, z njenim bolj abstraktnim humanizmom in obsolutizacijami, dobila svoje mesto kot pravni institut, vendar le v omejenem obsegu.¹ Omejen je bil na krog oseb, pri katerih se je po takratnih spoznavnih možnostih pokazalo, da je bila njihova zavest in (ali) volja zaradi duševne bolezni popolnoma nenavzoča ali tako zmanjšana, da jih ni mogla zadeti moralna krivda in kazen ter da jim ni bilo mogoče očitati njihovega vedenja ter bi bilo nehumano in nemoralno, če bi jih kaznovali. To je treba še posebej poudariti, če upoštevamo strogost takratnega kazenskega prava, posebno pa še avtomatizem smrtne obsodbe. Krog teh oseb se postopno veča, pojem neprištevnosti se razširja z razširjanjem biološkega temelja (duševnih bolezni ali drugih hudih duševnih abnormnosti) dokler se med skrajnostma — popolno prištevnostjo in popolno neprištevnostjo — ne vpelje posebna kategorija — zmanjšana prištevnost.

¹ Glej Bavcon, Kritičen pogled na neprištevnost v kazenskem pravu, ZZR XXXIV, Ljubljana 1970, str. 6 in nasl. posebej st. 6—10; Zlatarić, Pravni status duševno anormalnih delinkventov, JRKiK 1964, str. 303—329 (Lo statuto giuridico dei delinquenti anormali, La scuola positiva 1963, IV, str. 594 in posebni odtis); Kobe—Bavcon, Kopal, Kraut, Selih, (v nad. Kobe in sod.), Položaj duševno abnormnih storilcev kaznivih dejanj v sodobnem kazenskem pravu I, II, Ljubljana 1969, (stroj. razmn., Publikacija Instituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani).

S takšnim razvojem so se vrata v kazensko pravo odprla, seveda spet postopno in s precejšnjim obotavljanjem, tudi sociopatom-prestopnikom. Ta proces je šel po različnih poteh: s pritegovanjem izvedencev-psihiatrov v kazensko sodstvo in v penitenciarno prakso s tem, da so v kazenskopravno doktrino in forenzično psihiatrijo (psihopatologijo) prodrla nova znanstvena spoznanja o človeku kot psihobiosocialni entiteti, ter z razvijanjem novih disciplin, kot so kriminalna antropologija, psihologija, sociologija in druge, v smeri sintetične znanosti-kriminologije. V psihopatologiji je bil proces razvoja v tej smeri (ugotavljanje in proučevanje nekakšne posebne kategorije motenih osebnosti) vse prej kot premočrten; odvisen je bil od posameznih šol v psihiatriji in psihologiji, trdijo, da se je začel s Pine-lovo diagnozo o blaznosti brez delirija (manie sans délire), nadaljeval pa ob začetku 19. stoletja, prek koncepcije o moralni blaznosti oziroma imbecilnosti (moral insanity) angleškega psihiatra Pricharda (1835), ob psihopatski manjvrednosti (inferiornosti) nemškega psihiatra Kocha (1888 in 1891), ob konstitucionalni psihopatiji (Mayer), aberatah osebnosti z znamenji psihopatije (K. Schneider, 1925) kot »Spielart seelischen Weseus«, do sociopatov (Patridge, Birnbaum), kategorij motenih, neprilagojenih osebnosti ter disocialnih osebnosti — dokaj popularne oznambe v jugoslovanski kriminološko orientirani psihiatriji še ni končan.² Toda to je več kot 150 let dolga pot iskanja in tavanja po temi človekove duševnosti ob svetlikanju resnice, tudi s pomočjo čistih špekulacij in zmot, kljub temu pa precejšen korak bliže spoznanju o tej vsekakor zelo raznoliki skupini. Ta pot je tu prikazana le po nekaterih etapah, ki so za stranskega opazovalca-amaterja najvidnejše, lahko pa seveda tudi ne in se končni rezultat posamezne etape zato zdi morda bolj pomemben, kot je v resnici. Vsekakor je tudi dejstvo, da doslej še ni splošnega soglasja glede tega, ali je sociopatsko stanje bolezen, ki bi jo lahko uvrstili med duševne bolezni, pomembno tudi za kazensko

² Henderson—Gillepsie, Psihiatrija (prevod A. Pavković, Zagreb 1951), str. 334—347, W. & J. McCord, Psychopathy and Delinquency, New York—London 1956, str. 20—32, W. Kallwass, Der Psychopath, Berlin—Heidelberg—New York 1969, str. 3 in nasl.; Kopal, Duševno abnormni storilec družbi nevarnih in kaznivih dejanj ter psihiatrični vidik njegove prištevnosti-neprištevnosti v publ. Položaj duševno abnormnih storilcev (op. 1 zgoraj), II, str. 38 do 45 (ad 3,2).

pravo, čeprav se to včasih priznava tudi v praksi forenzične psihiatrije.³

2. Da pri tej razlagi ne bi ostali preveč fragmentarni, se moramo vendarle dotakniti nekaterih razvojnih posebnosti, kakor so se kazale iz kazensko pravnega (teoretično in praktično) in kriminološkega zornega kota.

Dejali smo, da neprištevnost storilca kaznivega dejanja v smislu tistega kazenskega prava, ki je temelj in ki velja še danes, pomeni neprimernost osebe za krivdo in kaznovanje. V afirmativnem, pozitivnem smislu, ki izhaja iz pozitivno pravnih določb, v katerih pa razen ene izjeme ni določena,⁴ to pomeni: kazen je bila do konca preteklega oziroma do začetka XX. stoletja edina, pa tudi pozneje še glavna in v praksi večinoma uporabljena kazenska pravna sankcija zoper odrasle storilce kaznivih dejanj; vendar je za njeno uporabo odločilno (čeprav kot podmena, iz katere se izhaja kot od normalnega, poprečnega stanja), ali se je storilec sposoben zavedati dejanja in njegove »družbene« narave (ilegitimnosti, protipravnosti ali celo nemoralnosti) ter naravne in navadne vzročne zveze med dejanjem in posledico, in (ali) je bil zmožen imeti v oblasti svoje ravnanje (npr. 6. čl. jug. KZ); ali je bil zmožen vesti se skladno s takšno zavestjo (par. 51 KZ Zahodne Nemčije), ali je bil zmožen razumeti in hoteti (čl. 85 italijanskega KZ) in podobno. To je seveda že višja razvojna stopnja, zlasti če takšne obrazce primerjamo z najstarejšim, pa vendarle preprostim obrazcem čl. 64 francoskega KZ (1810) »ni hudodelstva niti prestopka, če je bil storilec v stanju demence...«, ali z znanimi

³ Glej Kobal, nav. delo, str. 44; za ameriško forenzično psihiatrijo glej Kobe, v publ. Položaj duševno abnormnih storilcev I, str. 196, 197 in v op. 28, 29 nav. literaturo. Kobal v poglavju o deviantnih osebnostih, kamor štejejo tudi sociopati, izrecno označuje za zmotno prepričanje klasične psihiatrije, da osebnostna devianost ni bolezen.

Še izčrpnije je obravnaval Kobal problem v svoji že uspešno obranjeni doktorski disertaciji, Reintegracija vodenja in rigidnost motenih osebnosti, Ljubljana 1970 (razmnoženo Xerox), str. 1—18. Med duševne abnormnosti šteje psihopatije tudi Kanoni, glej razpravo Dialektika v psihopatologiji in psihiatrični vidiki v psihiatriji, v publikaciji Kriminologija v kazenskem pravosodju, Ljubljana 1957, str. 202—204. Glej še J. Zalokar, Motena osebnost v forenzični praksi, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana (Revija) 1962, str. 175—181. Prim. tudi H. L. Kozol, The psychopath before the law, Ponatis iz New England Journal of Medicine 1959, str. 637—644 (darilo avtorja).

⁴ Glej čl. 85 ital. KZ in Bavcon, nav. delo, str. 9.

McNaghtnovimi pravili (1843) anglosaškega običnega prava (Common law) iz katerih izhaja, da storilec ni kriv (guilty), če ni bil zmožen razumeti, da je tisto, kar počenja, hudo, oziroma razločevati dobro od hudega.⁵ Čeprav so zgoraj naštetih obrazci izraz določenega razvoja na višjo raven, nekateri izmed njih pa so nastali tudi z neposrednim sodelovanjem psihiatrov,⁶ se vendarle postavlja vprašanje: ali ni načelna začetna podlaga, še vedno enaka ali pa je spremenjena, kakor se trdi. Menim, da je težko ugovarjati kritikom takšnih obrazcev, v katerih vidijo izraženo misel o človeku, ki je obdarjen z razumom in svobodno voljo. Takšen sklep izhaja tudi iz tega, ker duševna abnormnost (torej tudi psihopatija, če jo štejemo za takšno) sama po sebi praviloma ne izloča prištevnost in tako tudi neprimernosti za kaznovanje (nekaznivost), kajti zaradi nje mora biti izločena ena ali obe lastnosti odgovornega človeka, namreč razum in svobodna volja.⁷ Takšno je vsaj stališče v doktrini, čeprav argumentiranje lahko poteka z drugačnimi miselnimi konstrukcijami in z uporabo strokovno ustrežnejšega besednjaka; zadeve v praksi grede lahko tudi drugače, kar je odvisno tudi od stališča izvedencev v kazenskem postopku, mogoče pa zadošča tudi spoznanje o duševni abnormnosti storilca. Trditev, da v praksi ni bistven razloček (razen tistega, ki temelji na McNaghtnovih pravilih) v tem, ali je zakonodajni obrazec sprejel čisto biološko, čisto psihološko ali mešano metodo ni brez podlage.⁸ O tem govori K. Schneider, ko kritizira takšno prakso, vendar s svojimi agnostičnim stališčem, da o duševnih sestavinah prištevnosti, zlasti še o volitivni, nihče ne more

⁵ Glej na ustreznih mestih v študiji Kobe in sod. I. del za zah. Nemčijo str. 19 in nasl., za francosko-belgijski sistem, str. 67 in nasl., za McNagthen pravila anglosaksonskega sistema, str. 184 in nasl.

⁶ Glej Kobe in sod. I. del, str. 18—19 in v isti študiji I. del. Kobal, nav. delo str. 50—53 in tam nav. delo E. Seeliga. Kobal označuje po Aschaffenburg predlagano formulo za »nesporen napredek v primerjavi z zgolj indeterminističnim pojmovanjem svobodne volje«; stališče se nanaša predvsem na besedilo: »das Unrecht seiner Tat einzusehen oder dieser Einsicht gemäss zu handeln«

⁷ Bavcon, nav. delo, str. 7, 10., 11.

⁸ Prim. Bader, Die Geisteskrankheit im Recht, Zürich 1952, str. 62 in sl., 161 in nasl. in 199. Strogo razlikuje med biološko in psihološko metodo, s tem da daje prednost prvi, W. de Boor; glej delo, Über motivisch unklare Delikte, Berlin itd. 1959, str. 23 in 190. Zlatarić (nav. delo, str. 307—311) razlikuje samo biološko in biopsihološko metodo.

dati ustreznega odgovora, pride pravzaprav do enake ugotovitve.⁹

Ob takšnem stanju zadeve je vsekakor razumljivo, da je moralo preteči precej časa, preden so v praksi in v doktrini pričeli v posamičnih primerih priznavati psihopatsko stanje, ker izloča duševne mehanizme (pravzaprav v volitivnem območju) ali ker je celo lahko biološki temelj neprištevnosti oziroma zmanjšane prištevnosti.¹⁰ Toda še dandanes prevladuje mnenje, da je treba psihopatske (sociopatske) osebe načeloma šteti za prištevne, čeprav so na razvoj in sprejemanje takšnega načela vplivali tudi drugi dejavniki. Kolikor se je sociopatsko stanje povezovalo ali se povezuje z neprištevnostjo, gre za analogno vlogo — seveda na višji stopnji spoznanja, kot so jih pred 150 leti imela prizadevanja, da bi duševne bolnike-prestopnike iztrgali slepi represiji družbenega nasilja, ki se še ni sublimiralo v bolj človeške oblike.¹¹ Poleg te vsekakor pozitivne plati razvoja nosi s seboj tudi že omenjena in še druga nasprotja, ki so v zvezi s pravnim institutom neprištevnosti kot takim.¹²

3. Odprtina, ki je nastala, kot smo omenili, v navidezno trdni zgradbi kazenskega prava in sodstva za sociopatske osebnosti, je torej bila in ostala še precej majhna. Lahko je tudi razumeti odpor same sodne pa tudi psihiatrične prakse, vkovane v tradicionalne okvire, deloma pa tudi (s strani sodišč) v strah pred napačno pojmovano nevarnostjo psihiatrizacije kazenskega prava, strah pred novostmi pa tudi pred javnim mnenjem.¹³ Javnost se namreč boji celo tistih oseb,

⁹ Glej K. Schneider, *Die Beurteilung der Zurechnungsfähigkeit*, (3. izdaja), Stuttgart, 1956, str. 15 do 19.

¹⁰ Glej Kobal, nav. delo str. 19, 44 in Kobal—Pavlič, *Analiza sodnih ukrepov izrečenih zoper psihično abnormne storilce kaznivih dejanj*, publikacija Instituta za kriminologijo, Ljubljana 1962, str. 24 in Kanoni, nav. delo, str. 226, 227 (tabela).

¹¹ Glej Kanoni, nav. delo, str. 195.

¹² Glej Bavcon v op. 1 nav. delo, str. 7—14 in Kobal, nav. delo, str. 62—67; glej tudi J. Zalokar, nav. delo.

¹³ Glej I. Mošet, O psihijatrijskim vještačenjima, *JRKIK* 1969, str. 629—632 in Kobe, O psihijatrijskom vještačenju i drukcije, ista revija 1970, str. 113—121. V drugi zvezi kritično razpravlja o vlogi psihiatričnega izvedenca in za večjo samostojnost sodišča v ugotavljanju dejstev in presoji odgovornosti Zalokar, Nekaj misli o nerešenih vprašanjih psihiatričnega sodnoizvedenskega dela, *Revija* 1964, str. 39—41. Glej tudi de Boor, nav. delo, str. 57 in 141—144.

Glej za nemško jadikaturu Dalcke—Furmann—Schäfer, *Strafrecht und Strafverfahren* (37. izd.) Berlin 1961, str. 68, 69 in za starejšo psihiatrično doktrino, H. W. Gruhle, *Zurechnungsfähigkeit der*

ki jih s predsodki, prezirom in strahom sprejema kot duševno bolne in je zato še manj pripravljena sprejeti novo kategorijo »neodgovornih« prestopnikov, ki po njenem mnenju očitno kažejo zlobno voljo, hudobno naravo, pokvarjenost, nepopoljšljivost in podobne moralne lastnosti — to so dejansko moralizatorske ocene — pa jih zato štejejo za še bolj nevarne.

Toda kako je z institutom zmanjšane prištevnosti, za katero se zdi, kot da je narisana na kožo sociopatov, pa se izrecno ali posredno priznava kot pravna kategorija? Misel o zmanjšani prištevnosti se je vsekakor zdela zelo primerna tistim, ki kritizirajo črno-belo obravnavanje prestopnikov, izraženo v alternativni: ali popolnoma prištevni ali popolnoma neprištevni.¹⁴ Vsakdanje izkušnje so pokazale in še kažejo, da so med črno-belimi tudi še številni prehodi. Vendar je za zmanjšano prištevnost, ki je v kazenska prava prišla po dokaj preprosti miselni poti, vseeno ostala zveza s kazensko odgovornostjo. Za zmanjšano prištevne, ki živijo kot nekaj med obema poloma, pravijo, da so odgovorni, toda njihova odgovornost je zmanjšana. Tukaj je na dlani analogija z začetnimi iskanji novih rešitev za mladoletne prestopnike. Tudi njih so šteli za »odgovorne«, toda ker so »odrasli v miniaturo«, je njihova odgovornost zmanjšana in zato mora biti zanje tudi kazen manjša. Razvoj, vsaj kar zadeva kazensko pravo pa je kljub temu šel po različnih poteh: pri mladoletnikih v smeri odklo-

Psychopaten v Ponsold, *Lehrbuch der gerichtlichen Medizin* (2. pred. izd.) München 1957, str. 146 do 160. Glej tudi A. Langelüddeke, *Gerichtliche Psychiatrie*, 2. izd. Berlin 1959, str. 42—50.

¹⁴ Prim. Bavcon, nav. delo, str. 9, 13, Kobal, nav. delo (op. 2), str. 67—71. Seveda so bila in so še odklonilna stališča do instituta zmanjšane prištevnosti; tako ga odklanja sovjetska pravna doktrina in zakonodaja pa tudi velik del psihiatrične doktrine, glej Kobal, *Vrednotenje normalnega in abnormalnega ponašanja v kriminologiji*, *Revija* 1961, str. 114 in isti avtor, *Srečanja v Moskvi*, *Revija* 1967, str. 143. Odklonilno stališče do tega instituta in do par. 51/II nem. KZ po noveli 1933 zavzema tudi de Boor, ki pravi med drugim »Za medicinskega izvedenca, ki tako kot mi presoja sposobnost za krivdo ali nesposobnost zanj kot celoti, ni nobene nujne potrebe po določbi par. 51/II«; za tim. mejne primere predlaga namesto veljavnega 2. odstavek naslednje določbo: »Lagen besondere, personale oder biografische Umstände vor, die Schuld des Täters vermindert erscheinen lassen, so kann das Gericht die Strafe nach eigenem Ermessen mildern oder geeignete Massnahmen anordnen.« Glej nav. delo, str. 188, 189 in posebej še str. 32, 33. Prim. tudi Langelüddeke, nav. delo, str. 43.

nitve misli o kazenski odgovornosti na podlagi prištevnosti in krivde (vsaj v nekaterih sistemih, tudi v jugoslovanskem),¹⁵ medtem ko je pri zmanjšano prištevnih vse ostalo v začetnih mejah. Največ, kar je bilo doseženega pod ognjem kritike v tem razvoju, je dualistični sistem kazenskih sankcij, z vsemi napakami in odprtimi vprašanji ter z zelo majhnimi možnostmi kot korektivne z idejami sodobne družbene obrambe, ki gre v smeri resničnega monizma kazenskih ukrepov, in sicer na drugačnih temeljih.

Kot smo že omenili, se je nova kategorija zmanjšane prištevnosti zdela zelo primerna prav za sociopatske osebnosti in je bila tudi sicer zelo pripravna za sklepanje raznih kompromisov med psihiatrijo in kazenskim pravom, v sodni praksi pa tudi kot sredstvo za pomirjenje vesti enega in drugega.¹⁶

Že v tem kontekstu se ponuja kritična misel zoper takšno rešitev, ki institut zmanjšane prištevnosti spreminja v avtomatizem za omiljevanje kazni, tako da se v konkretnem primeru zelo lahko spregleda večja družbena nevarnost sociopatskega prestopnika oziroma nuja, da se izrečena kazen odmeri glede na potrebe prevzganja in s tem tudi za uspešnejšo resocializacijo prestopnika.¹⁷

Za omejevanje sociopatskih osebnosti na vzorec instituta zmanjšane prištevnosti se zdi, da dobiva tudi zakonodajno potrditev in podporo. De lege ferenda se je predvidelo, ponekod pa je to že uzakonjeno (tako se vsaj zdi), da naj se pri zmanjšani prištevnosti odstopi od količine kot merila za njeno razmejitev od neprištevnosti in naj se zahteva tudi kakovostno merilo. Za zmanjšano prištevne se predvideva širši register bioloških in psiholoških prvin, bodisi neposredno

¹⁵ Glej B. Skaberne, Razvoj kazenskega prava za mladoletnike, ZZR 1966 (XXXII), str. 50, 51.

¹⁶ Bavcon, nav. delo, str. 9, 13. Kobal, nav. delo (op. 2) str. 68, 69. Glej tudi H. Riser in Dr. Riser, L'expertise neuropsychiatrique devant les juridictions criminelles, Paris 1956. Avtorja poročata o ostri kritiki uvedbe pojma zmanjšana odgovornost z dopolnitvijo čl. 64 franc. KZ z »circulaire Chaumier 1905«; eden od kritikov (Baudin) je očital, da so si to »izmislili zdravniki, da bi zakrili svojo nevednost in zmanjšali svojo odgovornost«, nav. delo str. 30, 31 in 49, avtorja kritiko zavračata; Langelüddeke, nav. delo, ibid.

¹⁷ Glej Bellavič, Psihopatija in kazen, Revija 1962, str. 72. Kritika velja seveda praksi v tistih sistemih, ki prepuščajo sodišču v presojo ali naj šteje zmanjšano prištevno kot razlog za omilitev kazni, in pa tistim sistemom, za katere je zmanjšana prištevno obvezen razlog za omilitev kazni. Glej o tem še Langelüddeke, nav. delo, str. 49.

zato, da bi v tem okviru pridobili prostor za sociopatske osebnosti, bodisi pod obrazcem usklajevanja kazenskega prava z znanstvenimi spoznanji sedanjosti (glej par. 25 načrta kazenskega zakonika ZRN 1962 s pojmom »schwere andere Abartigkeiten«, ki naj obsežejo nevroze, psihopatije in nagonske motnje — Triebstörungen;¹⁸ glej par. 16/1 KZ DDR — s formulo »schwer wiegende abnorme Entwicklung der Täterspersönlichkeit mit Krankheitswert«).^{18a}

¹⁸ Glej za zahodnonemški osnutek 1962 Kallwass, nav. delo, str. 74—76. V kritiki predlagane rešitve ugotavlja pisec posebej kot zelo pomembno novost, da naj bi imela psihopatija (kot ena od podvrst »schweren anderen seelischen Abartigkeiten« za posledico le zmanjšano prištevno ne pa tudi neprištevno, kar bi pomenilo »prelom z nemško tradicijo«, prav tam str. 77. Osnutek iz leta 1958 se je držal tradicije (glej de Boor, nav. delo, str. 19—33) in tej je ostal zvest tudi zakonodajalec z uzakonitvijo splošnega dela kazenskega zakonika, ki pa bo veljal šele s 1. 10. 1973. Ustrezna določba (par. 20 KZ) se glasi: »Schuldunfähigkeit wegen seelischer Störungen. Ohne Schuld handelt, wer bei Begehung der Tat wegen einer krankhaften seelischen Störung, wegen einer tiefgreifender Bewusstseinstörung oder wegen Schwachsinn oder einer schweren anderen seelischen Abartigkeit unfähig ist, das Unrecht der Tat einzusehen oder nach dieser Einsicht zu handeln.« V par. 21, ki govori o zmanjšani prištevnosti, velja glede bioloških temeljev isto, kar ta določba navaja par. 20 KZ. Navedba po zbirki »Strafgesetzbuch...« v izdaji žepne knjige Beck—Texte, München 1970, ki je bila piscu na voljo šele po končani redakciji referata kot darilo prof. Göppingerja iz Tübingena, ki se mu za uslugo zahvaljujem. Glej tudi uvod v to zbirko prof. Schröder-ja, str. 10.

^{18a} Za kazensko pravo nemške DR glej Kobe, Kazenska odgovornost, krivda in neprištevno v kazenskem pravu Nemške Demokratične republike, Revija 1969, str. 138—148 in tam navedeno literaturo: glej tudi U. Roehl, Zur Voraussetzungen vermindelter Zurechnungsfähigkeit von Straftätern, Staat und Rech 1970, str. 1957—1969, posebej glede psihopatskih osebnosti str. 1967—1969. Prim. še H. Roggemann, Das Strafgesetzbuch der DDR von 1968, Recht in Ost und West (Berlin) 1969/3, str. 97 in nasl.

Roehl poroča v zvezi z novim biološkim temeljem za zmanjšano prištevno po par. 16. KZ NDR o problemih, kako opredeliti nov pojem; opis pojma naj bi dal konkretno oporo in kriterij za uporabo te pravne norme. S skupnimi naporii psihiatrov in pravnih teoretikov je bila izdelana kot časna delovna podlaga za sodišča in psihiatrične izvedence naslednja formula: »Eine abnorme Entwicklung der Persönlichkeit ist dann schwerwiegend, wenn allgemein oder in bestimmten Bereichen der Persönlichkeit erheblich von der Norm abweichende Veränderungen bestehen, die davon abhängige, diese kennzeichnende Einstellungen und Verhaltenweisen prägen, die Lebensbewältigungen erschweren und zu Störungen in den zwischenmenschlich ge-

4. Vse, kar smo rekli doslej, velja, vsaj grobo vzeto, za kazensko pravne ureditve na evropski celini — razvijale so se pod vplivom francoskega in nemškega prava — in za tiste, ki se kljub vsem naporom, da poiščejo nova izhodišča in rešitve, niso bistveno premaknile. Za anglosaško pravo, ki v svoji izvorni inačici (angleški), ne pozna instituta zmanjšane prištevnosti, medtem ko se pravo o neprištevnosti (Law of Insanity) še vedno ravna po M'Naghtenovih pravilih, so za sociopatske osebnosti našli drugačno pot za vstop v kazenskopravno sfero. Če odmislimo režim slabih izkušenj in reputacije, ki je do 1948. leta veljal za persistentne prestopnike, za katere so menili, da so lahko tudi psihopatske osebnosti, se je to zgodilo z uzakonitvijo instituta zmanjšane prištevnosti (diminished responsibility, po kontinentalni terminologiji gre dejansko za privilegirani delikt) z zakonom o ubojih (Homicide Act 1957. leta).¹⁹ To pa je pravzaprav vezano za takšno razlago ustrezne določbe tega zakona

sellschaftlichen Beziehungen führen. Eine schwerwiegende abnorme Entwicklung der Persönlichkeit ist als krankheitswertig zu beurteilen, wenn sie psychopathologisch so stark ausgeprägt ist, dass sie in ihren Auswirkungen auf die Befähigung zur Einsichtsbildung und Willensbeherrschung einer krankhaften Störung der Geistestätigkeit oder einer Bewusstseinsstörung im Sinne der ersten Alternative des par. 16. Abs. 1. StGB gleichkommt. Ob eine schwerwiegende abnorme Entwicklung der Persönlichkeit mit Krankheitswert den Täter in der Fähigkeit, sich bei der Entscheidung zur Tat von den dadurch berührten Regeln des gesellschaftlichen Zusammenlebens leiten zu lassen, erheblich beeinträchtigt, hat, ist tatbezogen zu prüfen und an Hand der Besonderheiten und Bedingungen des Tatgeschehens zu begründen. »Glej nav. delo, str. 1964, 1965 navedba po S. Wittenbeck M. Amboss, U. Roehl, »Die Prüfung der Zurechnungsfähigkeit«, Neue Justiz, 1968, str. 583. Čeprav, sodeč po izvajanjih pisca (Roehleja) štejejo sem tudi psihopatska stanja, so po njegovem mnenju potrebne določene rezerve. V tej zvezi pravi avtor: »Wollten wir daher den Begriff der Psychopathie schlechthin als eine Form schwerwiegend abnormer Persönlichkeitsentwicklung mit Krankheitswert im Sinne von par. 16. Abs. 1 StGB akzeptieren, würden wir Gefahr laufen, die durch unterschiedliche Auffassungen vom Wesen und von den Erscheinungsformen abnormer Persönlichkeitsveränderungen zustande gekommenen Aussagen über Ausmass und Charakter solcher psychischer Veränderungen anzuerkennen, ohne über sichere Beurteilungsfaktoren zu verfügen.« (Nav. delo, str. 1968.)

¹⁹ Glej Kobe in sod., nav. delo, I. del, str. 259 do 265 in tam nav. literaturo posebej pa N. Walker, Crime and Insanity in England (I. zv.) Edinburgh 1968, str. 138—145. Glej tudi Williams, Criminal Law, The general part., 2. izd. London 1961, str. 541.

(čl. 2) pojem duševne abnormnosti, ki je razširila tudi na spolne psihopate (primer Byrne 1960). S tem pa je, kot pravijo, odprta pot, da se takšna razlaga sprejme tudi za nasilne psihopatske osebnosti.²⁰ Toda pomembnejša od tega zakona in takšne njegove razlage, za katero pravijo, da le rešuje prestopnike vešal, je pot, ki je načrtovana zunaj kazenskopravne sfere, z zakonom o duševnem zdravju (Mental Health Act 1959) in z drugimi poznejšimi zakoni, ki so v zvezi s tem (npr. Criminal Justice Act 1964). S tem zakonom je predvidena možnost, da v psihiatrične ustanove prisilno pošiljajo tudi sociopatske osebnosti (osebnosti, ki kažejo psihopatski »disorder«), kot medicinski varnostni ukrep, če je ta potreben »zaradi zdravstvenih koristi pacienta in njegove varnosti, ali zaradi varovanja drugih«. Pri tem pa je potreben pomemben pogoj: takšna oseba ne sme biti starejša kot 21 let, v ustanovi pa je lahko pridržana do 25. leta starosti.²¹ Zakon, ki velja le kot nov poskus, na podlagi izkušenj prejšnjih zakonov (1913 Moral Imbecile Act in 1927 Moral Defectives Act), prinaša tudi zakonsko definicijo psihopatske motenosti kot »trajno (persistent) duševno motenost ali nesposobnost (disability of mind), ki se kaže v abnormnem ali hudo neodgovornem vedenju pacienta in ki terja medicinsko obravnavanje, oziroma je takšno obravnavanje primerno zaradi pozitivne prognoze«. Vendar je hkrati tudi poudarjeno, da pri takšnih osebah ne gre le za promiskuiteto ali drugačno nemoralno vedenje. S tem zakonom je posebej določeno, da sodišče lahko (namesto kazni) psihopatskega obsojenca napoti v bolnišnico pod enakimi pogoji, kot veljajo za nekriminalne psihopatske osebnosti (zaradi varovanja, obravnavanja in zdravljenja).

Na podlagi posebne primerjalne študije, ki obravnava legalni status duševno abnormnih prestopnikov v sodobnem kazenskem pravu,²² bi lahko naštevali tudi druge utemeljitve v oporo naši podmeni, vendar bi nas to pripeljalo predaleč. Naj nam bo zato dovoljeno, da poleg takšne podmene, ki se zdi precej pesimistična, vseeno omenimo tudi kaj bolj optimističnega za vse tiste, ki skupaj z nami niso zadovoljni z

²⁰ G. Williams, navedeno delo, str. 542—547.

²¹ Kobe in sod., nav. delo, str. 265—269, G. Williams, nav. delo, str. 428—430.

²² Kobe in sod. nav. delo I. del; v študiji so obravnavani sistemi naslednjih držav: Avstrije, ZR Nemčije, Švice, francosko-belgijski sistem, angloameriški sistem, Sovjetske zveze, Češkoslovaške, Madžarske in DR Nemčije. Prim. še Bavcon, nav. delo in za NDR v op. 18 b nav. dela.

zdajšnjim stanjem. Čeprav je tradicija zelo močna, močne pa so tudi objektivne okoliščine in razmere, ki stojijo na poti nadaljnjega razvoja te sicer majhne, še postranske novosti, ki se kaže v pravnih ureditvah, to vseeno pomeni, da reči napredujejo. Čeprav nova obzorja bolj napovedujejo, kot pa odkrivajo, vseeno upravičujejo upanje na napredek tudi zaradi že zdajšnjih izkušenj, da so se v preteklosti tudi majhne razpoke v trdnjavi tradicije in konservatizma širile in da so se nove misli postopoma spreminjale v resničnost.²³

II.

Druga podmena za to uvodno razlago se nanaša na nasprotja ob primerjanju kazensko-pravnih in psihiatričnih pogledov na ista vprašanja, ki se postavljajo v sodni praksi in pri psihiatričnem izvedenstvu. Ta nasprotja so posledica razširitve prepada med kazenskimi sodišči in izvedenci-psihiatri ali nastajanja konformističnega ozračja ob teoretično slabo utemeljeni, celo nevzdržni konceptiji glede kazensko-pravnega obravnavanja duševno abnormnih prestopnikov sploh, sociopatskih osebnosti pa še posebej.²⁴

²³ Za takšno so šteli (Lavasueur) že določbo čl. 463 franc. KZ iz leta 1810 in uvedbo posebnih olajševalnih in obteževalnih okoliščin (1824 in 1832) v francosko kazensko pravo. Za takšno bi lahko šteli tudi določbo čl. 160 jug. ZKP, ki nalaga preiskovalnemu sodniku dolžnost zbrati podatke o obdolženčevi osebnosti. Prim. Kobe, Upoznavanje ličnosti učinioca krivičnog dela kao nužna pretpostavka individualizacije pri izricanju krivične sankcije in njenom izvršenju, JRKiK 1964, str. 437 in v op. 4. nav. delo Lavasueur-ja ter Uvod v zbirko, Zakonik o kazenskem postopku, Ljubljana 1968, str. 10, 11; glej še op. 27.

²⁴ Glej gradivo posvetovanja Défense sociale 1963 v Revue de sciences criminelles... 1963, str. 751 in nasl. o temi »Les rapports du juge pénal et du médecin expert«, referat M. Rolland-a in M. Larocque-a; glej tudi J. Graven, Le rôle et les pouvoirs du juge pénal par rapport à l'expert médical en matière de responsabilité v Mélanges Oscar Adolf Germann, Bern 1959, str. 347—365; glej dalje H. Mayer, Der Sachverständige im Strafprozess, Festschrift Mezger, München—Berlin 1954, str. 455—476. Glej še H. J. Rauch, Einfluss psychopathologischer Strömungen auf die forensische Psychiatrie v zbirki Psychopathologie heute (Spomenica K. Schneider-ju), Stuttgart 1962, str. 304—315; Schmidt, Richter und Sachverständiger in ihrem Zusammenwirken bei kriminologischen Problem (rav. tam, str. 258 do 273), S. Haddenbrock, Die psychopathologische Diagnose und ihre normative Bewertung (prav tam, str. 278—287) O konceptualnih razlikah med medi-

Takšno stanje je vsekakor objektivno povzročeno, če kot objektivno obravnavamo vse tisto, kar obstaja (ali se vsaj zdi, da obstaja) zunaj možnosti partnerjev teh nasprotij, sodnika in izvedenca-psihiatra, da bi lahko glede tega sploh kaj spremenila. Gre za določeno vlogo sodnika in psihiatra in za njuno delitev dela ter za sredstva, ki jih imajo sodišča na voljo, tako glede ugotavljanja dejstev kakor tudi glede podlage za odločanje oziroma izbiro pri izreku končne odločitve. Vendar gre tudi za nekaj drugega, kar ni le objektivno, temveč ima tudi subjektivne sestavine. Sodnik mora že po svoji temeljni naravnosti, zlasti pa še po rutini, ki se mu nujno vsiljuje, soditi po zakonu, pri čemer mu kot temeljna delovna metoda rabi pravniško mišljenje in logika, s katerima dokaj lahko rešuje čisto pravna vprašanja. Toda pri reševanju dejanskih vprašanj, posebno tistih, ki se nanašajo na dejstva o procesih v človekovi duševnosti, je sodnik dokaj nemočen in negotov, kar pa je tudi razumljivo. Nasprotno pa je psihiater s svojim naravno-znanstvenim mišljenjem in metodo drugače strokovno oblikovan in se že zaradi tega težko sporazumeva s sodnikom. Ne pusti se namreč omejevati v svoji vlogi izvedenca, pa če ima prav ali ne, zlasti pa se ne želi utesnjevati v okvire že preseženih pravnih institutov, in v tem ima prav. Pri obravnavanju problema sociopatov bi takšen dvojen, v temelju različen pristop moral pripeljati v slepo ulico in ustvariti brezizhodna nasprotja. Toda čista pravna logika in pravni pozitivizem vseeno slabita, postopoma pa se čuti vpliv sodobne kriminološke misli. Dandanes so le še osamljena mnenja, da mora biti sodišče samo zmožno najti odgovor na vprašanje, kaj je to sociopatski prestopnik, kako z njim ravnati, in sodelovanje izvedenca-psihiatra tudi v okvirih določb o tradicionalnem izvedenstvu neprištevnosti se priznava kot nujnost.²⁵

cijskim in pravniškim gledanjem, glej Binder, nav. delo, str. 20—36 in 56—88 in 89—116, posebej za psihopatije, str. 109—113. Za anglo-ameriško doktrino, glej Guttmacher-Weihofen, Psychiatry and the Law, New York 1952 posebej poglavja 9—11 (str. 205—268) in Sh. Gluck, Law and Psychiatry (Cold War or Entente Cordiale), London, 1963, str. 3—40.

²⁵ Glej v op. 13 nav. dela in posebej še L. Milčinski Problem prištevnosti v očeh izvedenca psihiatra, Revija 1963, str. 115—121; M. Grubiša, Utvrđivanje uračunljivosti u krivičnom postupku, Odvjetnik 1963/6. Glej tudi referate na simpoziju o kazenski odgovornosti: Ch. Durand, Nekaj razmišljanj psihiatra in sodnomedicinskega izvedenca in M. Gressot, Kako gleda na kazensko odgovornost psihoanalitik, Revija, str. 33, 34—36, prevedeno iz

Kar zadeva nasprotja glede mesta in vloge sodnika (senata) in izvedenca, njihove delitve dela in medsebojnih razmerij v okoliščinah tradicionalnih pravnih institutov kazenske odgovornosti, kakor so splošno znana, se zdijo dejansko nerešljiva, čeprav obstajajo tudi mnenja, da bi se jih dalo rešiti.²⁶ Vseeno pa je treba ugotoviti, da se tradicionalni okviri v praksi prebijajo z razširjanjem psihiatrične ekspertize s sodelovanjem psihologov, sociologov pa tudi drugih strokovnjakov za kompleksno proučevanje osebnosti storilca kaznivega dejanja z vsemi prvina mi kriminološke ekspertize (diagnoze, regnoze in prognoze), pa tudi s sugestijami glede obravnavanja.²⁷ Le takšna pot seveda ne zadošča, da bi premagali vztrajnost, rutino in konzervativizem, pa tudi zavestne odpore, čeprav lahko računamo, da bo zamenjava generacij prispevala k napredku. Seveda je potrebna tudi zakonodajna intervencija (po zgledu na 81. čl. francoskega ZKP, je deloma tudi 160. čl. jugoslovanskega ZKP prvi korak v tej smeri) z ustreznimi organizacijskimi pripravami in ukrepi, da bi se takšen poseg lahko uresničil.²⁸

Revue internationale de criminologie et de police technique 1964, str. 198, 199 in 200—204.

Vprašanje je tako pomembno, da ga ponekod rešujejo tudi po zakonodajni poti, vendar zelo različno, ali z uvedbo obveznega psihiatričnega izvedenstva (tradicionalni okvir, prim. čl. 237 jug. ZKP) ali s tim. kriminološko ekspertizo (glej v op. 23 nav. literaturo). Za ustrezen in uspešen zakonodajni ukrep štejejo npr. z Briggs Law v državi Massachusetts 1921 uvedeno obvezno proučevanje storilcev hudih kaznivih dejanj (capital offense) ali večkratnih povratnikov »z namenom določiti njegovo (obtoženčevo, op. P. K.) duševno stanje in obstoj kakršnekoli duševne bolezni ali motnje (defect), ki bi lahko prizadela njegovo kazensko odgovornost«, prim. W. Overholser, Psychiatric expert testimony in criminal cases since Mc Naghten, A review, ponatis iz Journal of criminal law, criminology, and police science 1951 (zv. 42), str. 290, 291 (darilo avtorja).

²⁶ Glej Kopal, nav. delo (op. 2) II. del., str. 57 in nasl., str. 64, 65.

²⁷ Glej gradivo in sklepe posvetovanja jug. združenja za kazensko pravo in kriminologijo v Sarajevu 1964, JRKiK 1964, str. 435—570. L. Milčinski nav. delo, str. 118, 119 in 121. Za drugačno koncepcijo izvedenskega dela (kot je tradicionalna), ob predvidenih novih ukrepih za psihopatske delinkvente tudi W. Rasch, Unterbringung und Behandlung psychopathischer Rechtsbrecher, Kriminalistik 1969, str. 184.

²⁸ Glej op. 23 in tam nav. literaturo. Za čl. 160 jug. ZKP glej tudi komentar Bayer-ja k tej določbi v zbirki Zakonik o krivičnom postopku, Zagreb 1968, str. 175—177; glej tudi Vasiljević, Teoretični temelji in procesna stvarnost reforme jugoslovan-

III.

Posebna pozornost, ki so jo sociopatske osebnosti-prestopniki v teoriji in praksi deležne v boju zoper kriminaliteto in druge socialnopatološke pojave, odseva tudi dejansko težo tega pojava v družbenih dogajanjih. Splošno znano in neizpodbitno je dejstvo, da se med nosilci tega pojava vztrajno in redno ohranja določen del, za katerega so kljub veliki različnosti posebne tudi nekatere skupne lastnosti. To so lastnosti, ki jih imamo lahko tudi za posebnosti nekega drugega pojava, tj. povratništva v kriminaliteti, in ga upravičeno obravnavamo kot družbeni pojav sui generis, njegove nosilce-povratnike pa kot posebno družbeno kategorijo.²⁹ Te posebnosti so družbeno nevarnejše zato, ker imajo njihovi nosilci posebne lastnosti, trdovratnost in odpornost proti družbenim ukrepom za preprečevanje in zatiranje, zgodnjo manifestacijo glede historiatu pojava in njegovega razvoja pri posameznikih. To seveda ne pomeni, da so vsi povratniki sociopati (abnormni v takšnem smislu, kakršnega pripisujemo temu pojmu pri sociopatskih osebnostih), pa tudi ne, da je vsak sociopat nujno tudi prestopnik ali celo prestopnik-povratnik, čeprav obstajajo znamenja, da je takšnih oseb razmeroma največ med povratniki. Toda druge posebnosti povratništva, npr. kontaminoznost za neposredno okolico pa tudi zmožnost za lastno reprodukcijo, zgoščevanje v tistih družbenih okolišjih, ki so bolj izpostavljena neugodnim družbenim razmeram, morda niso neposredno posebnost sociopatskih stanj, morda tudi niso z njimi v nikakršni zvezi.³⁰ Vseeno pa je mogoče, tako za

skega ZKP iz leta 1967, Pravnik 1970, str. 134. Glej tudi M. Ancel, La défense sociale nouvelle. 2. pred. in dop. izdaja, Paris 1966, str. 241—255; G. Simson, Der psychisch gestörte Täter im schwedischen Strafrecht, Monatschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform, 1969, str. 49 in nasl. posebej str. 52, 53. Posebno večkrat zaviralno vlogo ima t. i. javno mnenje, na katerega se včasih sklicujejo tudi priznani znanstveni delavci s področja družbenih znanosti tako npr. prof. Lukić na posvetovanju jug. združenja za kazensko pravo in kriminologijo v Subotici oktobra 1970, glej piščevo poročilo Pravnik 1970, str. 470, 471.

²⁹ Kobe, Splošni pogled na etiologijo recidivizma, Revija 1968, str. 167, 168 (objavljeno tudi v JRKiK 1969, str. 51 in nasl.). Glej tudi Bavcon in sod., Socialna patologija, Ljubljana 1969. Bavcon, Teoretična in teoretično-metodološka izhodišča, Narava socialnopatoloških pojavov, str. 21—24.

³⁰ Prim. L. Milčinski, Družbeni aspekti duševnih abnormnosti v publ. Socialna patologija (op. 29 spreddaj), str. 229 in M. Kopal, Klinično proučevanje

povratnike, še bolj pa morda za sociopate, izhajati iz tega, da so sociopati posebna kategorija med kriminalnimi osebami ali vsaj družbeno najpomembnejša podkategorija tako imenovanih abnormnih prestopnikov, kar se tudi sicer priznava v forenzični psihiatriji.³¹ Kljub še številnim neznankam lahko rečemo, da je kriminaliteta sociopatov družbeni pojav sui generis, in sicer posebne teže.

Posebna pozornost sociopatskim prestopnikom ima seveda tudi druge vzroke, ki izhajajo iz praktičnih izkušenj. Zato so tudi dokaj neposredno vzpodbudne za določeno razpoložnost do teh osebnosti v praksi. Mislimo predvsem na prakso uveljavljanja družbenih ukrepov zoper nje zaradi njihovega antisocialnega oziroma asocialnega vedenja, ne pa toliko na prakso organov pregona in sodišč, čeprav je medsebojno odzivnost glede na izkušnje kaznovalne prakse lahko razumeti. Pozornost penološke in psihiatrične prakse je v dokaj velikem obsegu še posledica slabih izkušenj, pa tudi precejšnje nemoči teh služb pri obravnavanju takšnih oseb. Del resnice je verjetno še v ugotovitvi, da so »psihopatske osebnosti sirote (orfani) penologije in psihiatrije«,³² čeprav so se v sodobni hitrosti razvoja teoretična spoznanja o teh osebnostih poglobila, dosegla pa so tudi že uspehe pri obravnavanju sociopatskih prestopnikov v nekaterih državah, zlasti v tistih, ki so morda bolj pragmatično kot pa na podlagi raziskovanj, ubrale nova pota na tem torišču (Danska, Nizozemska, Anglija, nekatere države v ZDA itd.).

Izmed tistih vprašanj, ki presegajo pravni (kazensko pravni) zorni kot za sociopatske osebnosti, naj opomnimo na nekatera, ki se zde po moji zelo subjektivni in vsekakor nezadostno pristojni izbiri najpomembnejša. Tu je določitev pojma »sociopatska osebnost prestopnika« za diagnostič-

brezdelnežev in potepuhov, Revija 1967, str. 29 in nasl., posebej str. 34, 35; V. Tucaković, Razmišljanja o resocializaciji osuđenih lica, JRKIK 1969, str. 461, 463.

³¹ Kobal, nav. delo (op. 2), str. 38, 40, 41; isti avtor, Eksperimentalno proučevanje osnovnih osebnostnih značilnosti povratnikov, Revija 1964, str. 171 in nasl., posebej str. 179—184, 186 in Prispevek k etiologiji disocialnih osebnosti, Revija 1969, str. 231—237, Izraz disocialna osebnost, ki naj bi ustrezal v ameriški psihiatriji uporabljenemu izrazu »sociopat«, se zdi avtorju primernejši glede na nekatere posebnosti v etiologiji pojava (ibid. str. 232); glej še op. 36 spodaj in J. Zalokar v op. 3. nav. delo.

³² G. N. Thompson, The psychopathic delinquent and criminal, Springfield Illinois 1953, str. 123.

ne namene oziroma, bolje povedano, za njihovo vsebinsko prepoznavanje,³³ pa tudi razvrstitev, etiologija in kriminogeneza, njihova odgovornost v kriminološkem ali v še širšem smislu³⁴ ter vprašanje ukrepov in tretmana (vrste, trajanje itd.). Dandanes obstaja o pojmu in etiologiji že tako obsežna literatura, da je za posameznika že zaradi tega, zlasti pa še zaradi velike pisanosti v pojmovanjih skoraj neobvladljiva.³⁵ Zaradi obsega in pisanosti, ki je okarakterizirana še z monodisciplinarnim pristopom, in je tudi zaradi tega enostranska, smo daleč od tega, da bi lahko govorili o možnostih kakšne znanstveno utemeljene in sprejemljive sinteze. Za dosedanja stališča lahko kljub temu ugotovimo dokaj pogosto lastnost, to je pesimizem glede uspešnosti s sociopati; izraža se s (v inačicah) poudarjenimi posebnostmi celotnega pojma sociopatskih osebnosti (stanj) pa tudi podskupin sociopatskih osebnosti.³⁶ Vendar se zdi, da je pri obravnavanju posamičnih primerov sociopatskih oseb stanje boljše. Tako velja za slovenske razmere ugotovitev, da glede diagnoze psihopatskega stanja ni dosti težav oziroma, da vlada precejšnje soglasje.^{36a} Toda kar lahko velja za naše omejene

³³ Glej Kallwass, nav. delo, str. 3—47 in Kobal, disertacija (op. 3 spredaj), str. 7—18.

³⁴ Bavcon, nav. delo (op. 1 spredaj), str. 19, 20.

³⁵ B. Wooton, Social science and social pathology, London 1959, str. 250.

³⁶ Kobal, disertacija, str. 37 pravi v tej zvezi: »Pravzaprav ni presentljivo, da so opisi disocialnih osebnosti tako neugodni in da je tako malo vere v njihovo popravljivost. Kar ne moremo mimo vtisa, da smo namenili večji delež dosedanjega postopanja z disocialnimi osebami temu, kako bi vsakogar, ki bi se jim želel približati morda drugače, že v naprej prestrašili z njihovo človeško revščino, amoralnostjo, antisocialnostjo, egoizmom... Soglašamo, da so izkušnje s temi osebnostmi skozi dolgo zgodovinsko obdobje hudo neugodne. Vendar je pretirano ali izključeno poudarjanje le negativnih plati v disocialnih osebnostih resna ovira, da bi iskali kakršnihkoli rešitev zanje. Tako pa že v naprej služijo našemu preziru in omogočajo brez občutij krivde pri družbi in odgovornih strokovnjakih, svoje vegetiranje na družbenem robu«.

^{36a} Glede pojma »disocialna osebnost« glej Kobal-ova izvajanja v istem delu str. 14—17, ki v bistvu prevzema ugotovitve iz dela nav. v op. 31, str. 232. Glej tudi Kallwass, nav. delo, str. 30, 31; avtor navaja, da so v Nemčiji začeli uporabljati to označbo namesto označbe »asocialen«, ki da vsebuje po Kranz-u vrednostno sodbo in zato ne ustreza. Kallwass to kritiko odklanja, vendar poudarja, da so sprejeli v Nemčiji novo označbo kot manj »obremenjeno«; izraz »asocialnost« se namreč največkrat uporablja za »pripadnike najnižjih družbenih plasti, potepuhe in prostitutke«.

^{36b} Glej Kobal - Pavlič, nav. delo, str. 21, 24.

razmere, ne velja nujno v širših razmerjih in zato ni brez podlage že dokaj stara trditev, da je usoda posameznika v postopku včasih določena že z izbiro izvedenca, od njegovega osebnega stališča, ki se oblikuje na podlagi takšne ali drugačne celotne predstave o sociopatskem stanju ali brez tega.³⁷

Kar zadeva vprašanja odgovornosti (zunaj okvira moralne odgovornosti kot podlage za kazensko, torej zunaj pravne odgovornosti), se po pravici pravi: za klasične kategorije (duševno) abnormnih oseb je vprašanje odgovornosti dejansko odločilno ali pa odločilno lahko postane, kajti osebo razglasiti za neodgovorno pomeni obravnavati jo kot reč,³⁸ ne pa kot človeško bitje. Za kazensko odgovornost pri sociopatih B. Wooton pravi upravičeno, da je to kritično vprašanje (critical case) za tiste, ki hočejo delati razloček med odgovornim in neodgovornim.³⁹

Glede ukrepov zoper sociopatske prestopnike in glede na zdajšnje pravno stanje v številnih državah, tudi v Jugoslaviji, kazni ostaja edino ali vsaj temeljno sredstvo družbene akcije pri zatiranju kriminalitete. Slabe posledice takšnega stanja se vsekakor lahko zmanjšajo. Tudi za sociopatske osebnosti velja mutatis mutandis tisto, kar je bilo rečeno o vprašanju prestopkov, ki so bili storjeni kot posledice frustracij. »Ker bi bilo na sedanji stopnji pravne in psihiatrične doktrine frustriranim delinkventom nemogoče priznati status neprištevnosti, se nujno vsiljuje obogatitev kazni z določenimi tretmani. Pomagati bi jim bilo treba v času postopka, ob izreku kazni, v času prestajanja kazni in po izpustitvi na prostost, da bi odstranili ovire, ki so v njih in zunaj njih, pa odločilno preprečujejo njihovo resocializacijo.«⁴⁰ Tu je še naročilo kongresa v Haagu 1960 in misel, ki je neposredno uporabna tudi za sociopatske osebnosti: »Pri duševno abnormnih

³⁷ Kobal, disertacija str. 7 in nasl.; Rauch, nav. delo, str. 315. Langelüddecke, nav. delo, str. 43.

³⁸ Bavcon, nav. delo (op. 1 spredaj), str. 16.

³⁹ B. Wooton, nav. delo, str. 251 in Kobe in sod. I. del, str. 251, 252. Glej tudi E. W. Anderson, The official Concept of psychopathic Personality in England v publ. Psychopatologie heute (op. 24 spredaj), str. 243. Sodeč po izvajanjih tega pisca je sicer problem odpadel z uveljavitvijo znanega Mental Health Act-a 1959, ki ga pisec imenuje kot »probably the most enlightened piece of mental health legislation in the world«; ta zakon gre, kar zadeva psihopatske osebnosti (osebe, ki kažejo psihopatične motnje — psychopathic disorder) predvsem za tem, da bi zagotovil možnosti za izločitev in tretman skupine »duševno abnormnih motilcev reda«.

⁴⁰ Kobal, Vrednotenje normalnega in abnormalnega ponašanja (spredaj op. 14), str. 118.

osebah se še zlasti vsiljuje potreba, da s psihiatričnim tretmanom napravimo vse, da bi te osebe postale subjektivno sposobne za polno odgovornost v družbenem življenju.«⁴¹

De lege ferenda (pa ne le tu) bi se v naših jugoslovanskih razmerah lahko zgledovali tudi po izkušnjah drugih držav, zlasti še novejših zakonodajnih rešitev in organizacijskih ukrepov, da bi se odločneje odpravili v smeri nadaljnega počlovečenja družbene reakcije zoper hudo delstvo nasploh, zoper sociopatske osebnosti, teh tudi nesrečnih ljudi, ki so brez lastne krivde na robu družbe, pa še posebej. V perspektivi reševanja tega vprašanja ne more zadostovati takšno ali drugačno friziranje in poboljševanje obrazca o neprištevnosti in zmanjšani prištevnosti.⁴² Potrebna so nova merila, novi vzorci za obravnavanje teh oseb; izbira kazni (adekvatne) je le ena stopnja v prizadevanjih, da se boj zoper kriminaliteto ne bo povezal z bojem zoper človeka, temveč z bojem zanj.

⁴¹ Kobal ibid. sklicujoč se na izvajanja referenta o temi »Resocializacija abnormnih delinkventov« Verselle-a.

⁴² V tem smislu Bavcon, Neki teoretski problemi krivične odgovornosti, JRKiK 1965, str. 305—327 in »Prištevnost v kontekstu kazenske odgovornosti (kriminološki in kriminalno politični vidik)« v študiji Kobe in sod. II. del, str. 92—165, posebej str. 123, 124, 154, 155. Glej tudi v isti študiji I. del v orisu angloameriškega sistema, str. 236—258 in prav tam nav. literaturo. Za evropske miselne tokove so zanimiva zlasti antipodna stališča gibanja za družbeno varstvo (Défense sociale nouvelle), in zahodno nemške doktrine. Za kritiko stališč družbenega varstva glej zlasti A. Kaufmann, Schuld und Strafe (Annales universitatis saraviensis, zv. 22, 1966), Gedanken zur Strafrechtsreform, str. 292 in nasl. posebej str. 294—297. Glej tudi od istega pisca, Dogmatische und kriminalpolitische Aspekte des Schuldgedankens im Strafrecht v zbirki Programm für ein neues Strafgesetzbuch, str. 56 in nasl. zlasti pa str. 57, 58, 71—74 v zvezi z vprašanjem svobodne volje in krivde. Avtor šteje v skupino znanstvenikov, ki so izdelali t. i. Alternativ-Entwurf za zah. nemški kazenski zakonik; za stališče tega osnutka glej še Kallwass, nav. delo str. 91—92. Vendar glej G. Kaiser, Einfluss der Fortschritte der Biologie und der Medizin auf das Strafrecht v zbirki, Deutsche strafrechtliche Landesreferate zum VIII. Internationalen Kongress für Rechtsvergleichung, Pescara 1970, priloga k ZGStW, Berlin—New York 1971. Ko govori o boleznih in prištevnosti, pravi avtor med drugim: »Lahko domnevamo, da bo, kolikor bodo v prihodnje kazenske sankcije odpravljene in nadomeščene s funkcionalnimi alternativami tretmana, postalo staro vprašanje o prištevnosti postopno brezpredmetno« (str. 25). S stališča izbire ukrepa za psihopate se s Haddenbrockom zavzema za to, da se ne da pojmu prištevnosti nobenega pomena tudi Rasch, glej nav. delo, str. 183.

UDC: 343.913:343.225

Legal and Criminological Aspects on Sociopathic Personalities

by Dr. Peter Kobe, Professor of Criminal Law, Faculty of Law, Ljubljana

A historical and comparative survey of the legal position of sociopathic personalities proves that this category of offenders has been mostly dealt with in the frame of traditional legal concepts of irresponsibility, diminished responsibility and guilt. Punishment has remained the main kind of social reaction towards them. In this framework, the controversies between criminal law and forensic psychiatry are becoming deeper or, at least, an atmosphere of conformism that impedes possibilities for

such kinds of social reactions that would better correspond to scientifically founded knowledge on sociopathic personalities is sustaining. If, on one hand, it is possible to establish new standards for dealing with such offenders, it is possible also to improve their situation under the existing system. It is possible to change the moralistic and passive attitude towards these offenders into a well balanced policy and action.